

Matej Meterc<sup>i</sup>

## **Slovenski antipregovori v *Slovarju pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov***

Predstavljamo in analiziramo antipregovore, ki so se uvrstili v *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov*, ki na portalu Fran izhaja od leta 2020. Antipregovor je poseben paremiološki žanr, ki nastane s parodičnim posegom v zgradbo pregovora. Opisujemo merila, ki smo jih upoštevali za uvrstitev ustaljenih slovenskih antipregovorov v paremiološki slovar. Analizirali bomo zgradbo in pomenske značilnosti antipregovorov, ki so predstavljeni v slovarju, nato pa pokazali, kako se te lastnosti odražajo v naslednjih tipih slovarskih podatkov: v pomenskih razlagah, naveдениh ustaljenih variantah in avtentičnih zgledih rabe. Poleg tega bomo v navezavi na analizo zgradbe antipregovorov razmislili o tem, kateri so najverjetneje specifični za slovenski jezik, kateri pa so razširjeni širše ali pa vsaj v še enem slovanskem jeziku (na primeru slovaških ustreznih slovenskih antipregovorov).

**Ključne besede:** frazeologija, paremiologija, slovaropisje, antipregovor, pregovor

## **Slovenian Antiproverbs in the *Dictionary of Proverbs and Similar Paremiological Expressions***

We present and analyse antiproverbs that we have included in the *Dictionary of Proverbs and Similar Paremiological Expressions*. The dictionary has been published on the Fran portal since 2020. An antiproverb is a special paremiological genre created by a parodistic intervention in the structure of a proverb. We describe the criteria we applied for the inclusion of established Slovene antiproverbs in the paremiological dictionary. First we analyse the structure and semantic features of the antiproverbs presented in the dictionary, and then show how these features are reflected in the following types of dictionary data: in explanations of meaning, presented fixed variants and authentic examples of usage. Furthermore, in the context

<sup>i</sup> Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU; matej.meterc@zrc-sazu.si; <https://orcid.org/0000-0002-0198-3745>

of analysing the structure of antiproverbs, we determine which are specific to the Slovene language and which are rather widespread or at least present in more than one Slavic language (using the example of Slovak equivalents of Slovene antiproverbs).

**Keywords:** phraseology, paremiology, lexicography, antiproverb, proverb

## 1 Uvod

Antipregovor nastane s parodično prenovitvijo pregovora, ki povzroči humorno igro z njegovim izhodišnim pomenom (Mieder 2004: 28). V jeziku ves čas nastaja na stotine antipregovorov, le peščica pa se jih ustali in preide v splošno rabo. Frazelogija in paremiologija se antipregovorom posvečata od 80. let 20. stoletja, ko je temelje za njihovo obravnavo postavil Wolfgang Mieder (1983). Ta tip paremioloških izrazov je prisoten že od nekdaj, vendar je njegova raba v zadnjem času okrepljena, poudarjena (Walter in Mokijenko 2005: 14).

V slovenskem raziskovalnem prostoru se prvi prispevki o antipregovorih pojavljajo od leta 2010. V članku Saše Babič (2010: 159–160) je bilo predstavljeno 15 (večinoma neustaljenih) antipregovorov, ki so razvrščeni glede na zgradbene značilnosti. Temu je sledil prispevek o antipregovorih med odgovori v anketi za vzpostavitev paremiološkega minimuma (Meterc 2014), v katerem je bila zaradi večkratnih navedkov potrjena ustaljenost nekaterih izmed njih. Prispevek o humornih prenovitvah frazemov v korpusu spletnih besedil (Justin idr. 2015) vsebuje 40 antipregovorov, pri nekaterih med njimi je bila ugotovljena večkratna raba, posebej pa je izpostavljena ustaljenost izraza *Rana ura, slovenskih fantov grob*. Prispevek o laičnih poimenovanjih za paremiološke žanre (Meterc 2016: 185–187) je prinesel primere rabe antipregovorov v tisku iz 80. let 19. stoletja (npr. *Kar danes lahko skaziš, počakaj na jutri* v številki satiričnega časopisa *Škrat*, ki je izšla 19. septembra 1885) in ugotovitev, da se kot uvajalna sredstva antipregovorov v slovenščini uporabljajo zlasti oznake *pregovor*, *geslo* in *pravilo*, ki so značilne tudi za pregovore.

## 2 Antipregovori, predstavljeni v SPP

Čeprav se antipregovori v starejših slovenskih paremioloških zbirkah pojavljajo redko, kar je najverjetneje posledica izbiranja po moralčnem ključu (Mieder 2004: 16), lahko potrdimo dolgoleten obstoj nekaterih v slovenščini: *Kdor ne dela, naj vsaj jé* je bil registriran že v zbirki Marije Makarovič (1975: 202), antipregovor *Vsaka reč ima svoj konec, klobasa ima dva* pa že v objavi v glasilu *Popotnik* iz leta 1897, ki je na voljo v paremiološki zbirki (korpusu) *Pregovori* (Babič idr. 2023).

Antipregovori v slovenskih slovarjih do sedaj praviloma niso bili predstavljeni. *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov* (v nadaljevanju: SPP) od leta 2020 izhaja na portalu Fran.si (Meterc 2020–) in po zadnjem prirastku (leta 2024) obsega 640 paremioloških iztočnic. Poleg pregovorov, ki številčno močno prevladujejo, vključuje tudi druge paremiološke žanre in med njimi (ustaljene) antipregovore.

### 2.1 Merila za uvrstitev antipregovorov v slovar

Najpomembnejše merilo, ki smo ga določili za uvrstitev antipregovora v SPP (Meterc 2020–), je potrjena ustaljenost v sodobni rabi. V slovarju SPP prikazujemo samo dokazano ustaljene antipregovore. Ustaljenost antipregovorov smo preverili z anketnimi navedki (Meterc 2014: 89–90, Meterc 2017: 197) in potrditvami v pisnih besedilih (zlasti korpusnih) (Meterc 2019: 5–11). Da so nekateri antipregovori v slovenščini močno ustaljeni in med govorce poznani, je bilo potrjeno že z anketiranjem (Meterc 2014: 89–90), npr. *Kdor drugemu jamo koplje, je grobar* (19 anketnih navedkov), *Rana ura, slovenskih fantov grob* (12), *Kdor visoko leta, je pilot* (11) in *Kar lahko storiš danes, odloži na jutri* (11). S to anketo je bilo pridobljenih tudi nekaj podatkov o variantah antipregovorov. Z analizo potrditev v pisnih besedilih je preverjena tako ustaljenost osnovne (najpogostejše, najbolj reprezentativne) oblike antipregovora kot tudi ustaljenost njegovih variant. Postopki korpusne analize oblik paremioloških iztočnic so bili že podrobneje opisani (Meterc 2019: 5–11). Poleg ustaljenih antipregovorov, ki tvorijo jedro tega paremiološkega žanra, s prenovitvami v rabi neprestano nastajajo priložnostni antipregovori, ki se ne ustalijo (Mlacek 2009: 142). Teh je bistveno več kot ustaljenih antipregovorov. Nekateri paremiološki slovarji neustaljene antipregovore prikazujejo skupaj z ustaljenimi,

npr. ruski slovar antipregovorov (Walter in Mokijenko 2005). Menimo, da je taka odločitev za uporabnika slovarja lahko zanimiva z vidika prikaza tvornosti parodičnih postopkov, zaželeno pa bi bilo, da bi bila v takem tipu slovarja nakazana ločnica med ustaljenimi in neustaljenimi iztočnicami. Pomembno merilo za uvrstitev antipregovora v SPP je tudi vprašanje, ali je v slovarju že predstavljen njegov izhodiščni pregovor. Če je tak pregovor v slovarju že prisoten, predstavlja slovaropisna obravnava antipregovora, ki je iz njega nastal, eno izmed prioritet pri izbiranju iztočnic za slovar (Meterc 2024: 130).

## 2.2 Seznam antipregovorov v SPP

S petim prirastkom rastočega slovarja SPP (decembra 2024) se v slovarju nahaja 640 paremioloških iztočnic. Izmed njih je 18 antipregovorov (navajamo jih z osnovno obliko izhodiščnega pregovora v oklepaju):

- (1) *Beseda ni konj, konj pa je beseda.* (*Beseda ni konj.*)
- (2) *Čas rani vse cele.* (*Čas celi rane.*)
- (3) *Delo krepa človeka.* (*Delo krepi človeka.*)
- (4) *Kar lahko storiš danes, odloži na jutri.* (*Kar lahko storiš danes, ne odlašaj na jutri.*)
- (5) *Kdor čaka, se načaka.* (*Kdor čaka, dočaka.*)
- (6) *Kdor drugemu jamo koplje, je grobar.* (*Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade.*)
- (7) *Kdor drugemu jamo koplje, potrebuje kramp in lopato.* (*Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade.*)
- (8) *Kdor krade, temu je lažje.* (*Kdor krade, ta laže.*)
- (9) *Kdor ne dela, naj vsaj jé.* (*Kdor ne dela, naj ne jé.*)
- (10) *Kdor se zadnji smeje, ni razumel šale.* (*Kdor se zadnji smeje, se najslajše smeje.*)
- (11) *Kdor visoko leta, daleč vidi.* (*Kdor visoko leta, nizko pade.*)
- (12) *Kdor visoko leta, je pilot.* (*Kdor visoko leta, nizko pade.*)
- (13) *Ljubo doma, mi pa pri Ljubotu.* (*Ljubo doma, kdor ga ima.*)
- (14) *Počasi se daleč pride, hitro pa še dlje.* (*Počasi se daleč pride.*)
- (15) *Rana ura, slovenskih fantov grob.* (*Rana ura, zlata ura.*)
- (16) *Vaja dela vajenca.* (*Vaja dela mojstra.*)
- (17) *Vse ima svoj konec, samo klobasa ima dva.* (*Vsega je enkrat konec.*)
- (18) *V tretje gre Rado.* (*V tretje gre rado.*)

Izmed 18 antipregovorov sta dva para takih, ki izhajajo iz enakega izhodiščnega pregovora – (6) in (7) iz *Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade* in (11) ter (12) iz *Kdor visoko leta, nizko pade*. Zanimivo je, da osnovna oblika ni v vseh primerih izhodiščna oblika antipregovora – včasih je to ena izmed variant (v primerjavi z osnovno obliko v rabi manj pogostih oblik). V primeru (2) antipregovor izhaja iz variante *Čas celi vse rane* (osnovna oblika je *Čas celi rane*), v primeru (17) pa iz variante *Vse ima svoj konec* (osnovna oblika je *Vsega je enkrat konec*).

### 2.3 Analiza zgradbe antipregovorov v SPP

Antipregovori nastajajo s humornimi, parodičnimi prenovitvami pregovorov. Po Eriki Kržišnik (1990: 399) so prenovitve »namerne in sobesedilno pogojene spremembe pomena in/ali oblike«, loči pa: »1. enostopenjske, ki so lahko spremembe znotraj (sestavinske, skladišne) ali zunaj frazeologema (povezovalnostne, sobesedilne), 2. večstopenjske in 3. križanjske prenovitve.« Ker gre pri antipregovorih, ki so vključeni v SPP, za ustaljene antipregovore, to pomeni, da so se prenovitve, s katerimi so nastali, ustalile in zato v nasprotju s prenovitvami pri neustaljenih antipregovorih predstavljajo sistemske oblike novonastalega izraza.

Pogost način nastanka antipregovorov je zamenjava ene izmed sestavin izhodiščnega pregovora z novo. Izhodiščna sestavina in aktualna beseda imata skupno pomensko polje; delita si nekatere pomenske sestavine, del pomenskih sestavin je razlikovalen (Kržišnik 1990: 406–407) – takšna je zamenjava besede *mojster* z besedo *vajenec* v antipregovoru (16) *Vaja dela vajenca*, saj sta si po pomenskem polju blizu, razlikujeta pa se v pomenskih sestavinah pridobitve in pridobivanja znanja. V slovar sta uvrščena še dva temu podobna primera (3) *Delo krepa človeka* in (5) *Kdor čaka, se načaka*. Glede na način nastanka je zelo redek primer (2) *Čas rani vse cele* (iz *Čas celi vse rane*), saj sta sestavini *celi* in *rane* zamenjani s sestavinama *rani* in *cele*, ki sta etimološko sorodni in zvenita podobno kot izhodiščna sestavina druge zamenjave.

Sestavinska prenovitev je pogosta zlasti v drugi polovici dvodelnih pregovorov, kar je v skladu z željo po presenetljivosti novega, parodičnega sporočila antipregovora. Tako je v primeru (9) *Kdor ne dela, naj vsaj jé*. Zelo pogosta je zamenjava vseh sestavin druge polovice pregovora. Takih

antipregovorov je v slovarju SPP trenutno devet: (4) *Kar lahko storiš danes, odloži na jutri*, (8) *Kdor krade, temu je lažje*, (10) *Kdor se zadnji smeje, ni razumel šale*, (6) *Kdor drugemu jamo koplje, je grobar*, (7) *Kdor drugemu jamo koplje, potrebuje kramp in lopato*, (11) *Kdor visoko leta, daleč vidi*, (12) *Kdor visoko leta, je pilot*, (13) *Ljubo doma, mi pa pri Ljubotu* in (15) *Rana ura, slovenskih fantov grob*. Primer (8) se na izhodiščni pregovor navezuje z zvočno podobnostjo izhodiščne in aktualne sestavine (*laže* in *lažje*). V primeru (11) antipregovor ohranja besednovrstno in oblikoslovno zgradbo zamenjanih besed (prislov *daleč*, ki mu sledi sedanjíška oblika glagola *videti* v tretji osebi ednine). Antipregovora (12) *Kdor visoko leta, je pilot* in (6) *Kdor drugemu jamo koplje, je grobar* si delita vzorec *X je Y* z zapolnitvijo mesta *Y* s poimenovanjem poklica. V nekaterih primerih (npr. (4) in (9)) sta izhodiščni pregovor in antipregovor protipomenska, pri večini pa je to razmerje bolj kompleksno (npr. (10) in (11)) ali pa temelji na namerni dobesedni interpretaciji (npr. (6), (7) in (12)). Med antipregovori z zamenjavo sestavin druge polovice je tudi tak, ki je nastal s križanjso prenovitvijo. V slovarju SPP je predstavljen redke primer ustaljenega antipregovora, ki je nastal s križanjem dela pesmi *Oj, Doberdob* in prve polovice pregovora *Rana ura, zlata ura*. S križanjem polovic pregovorov (pa tudi drugih izrazov) sicer v rabi nastaja na stotine povsem absurdnih antipregovorov npr. *Rana ura, sam vanjo pade* (Justin idr. 2015), ki pa se redkokdaj ustalijo.

Poseben podtip sestavinske prenovitve je prenovitev s spremembo male začetnice v veliko. Zanimivo je, da nekateri med njimi (npr. (13) *Ljubo doma, mi pa pri Ljubotu*) delujejo tako v govorjenem kot pisnem jeziku, drugi (npr. (18) *V tretje gre Rado*) pa skoraj izključno v pisnih besedilih (razen z razširitvijo *V tretje gre Rado, v četrto pa njegov brat*). Posebnost primera (13) je v tem, da beseda *ljubo* v izhodiščnem pregovoru stoji na začetku povedi, tako da na zamenjavo s sestavino *Ljubo* pokaže šele druga polovica antipregovora, v kateri je isto osebno ime v mestniku.

Antipregovori nastajajo tudi na drugačne načine. Bistveno drugačen način v primerjavi s prenovitvenim posegom v izhodiščni izraz predstavlja nastanek antipregovora z dodajanjem sestavin (pogosteje kar celih stavkov) v nespremenjeni izhodiščni obliki. Po teoriji Grigorija Permjakova (1970: 125) gre za tako imenovano dopolnitev (ru. *дополнение*), ki v nasprotju z razširitvijo (ru. *развертывание*) prinese spremembo smisla izraza.

Med antipregovori v SPP so trije, ki so nastali z dopolnitvijo: (1) *Beseda ni konj, konj pa je beseda* (*Beseda ni konj*), (14) *Počasi se daleč pride, hitro pa še dlje* (*Počasi se daleč pride*) in (17) *Vse ima svoj konec, samo klobasa ima dva* (*Vsega je enkrat konec*). Iz diahronega vidika dopolnitev lahko interpretiramo kot sobesedilno prenovitev, pri kateri se minimalno (parodično) sobesedilo ustali kot del antipregovora. Razlikovanje med dopolnitvijo in razširitvijo je teoretično in (slovaropisno) praktično koristno (Meterc 2022: 328).

## 2.4 Antipregovori v SPP z vidika jezikovne specifičnosti in tujejezičnih ustreznice na primeru slovaščine

Ocenjujemo, da je večina antipregovorov, ki so se uvrstili v SPP, jezikovnospecifičnih oziroma prisotnih samo v slovenskem jeziku. Mehanizmi njihovega nastanka so pogojeni z možnostmi, ki jih ponuja prav določen jezik (v našem primeru slovenščina). Izpostavimo besedne igre v primerih (2) *Čas rani vse cele*, (3) *Delo krepa človeka*, (13) *Ljubo doma, mi pa pri Ljubotu* in (18) *V tretje gre Rado*. Specifično slovenski je prav tako antipregovor *Rana ura, slovenskega fanta grob*, ki je nastal s križanjem dela pregovora z delom pesmi *Oj, Doberdob*, ki tematizira udeležbo slovenskih vojakov na fronti prve svetovne vojne. Vendarle pa je v predstavljenem naboru antipregovorov nekaj takih, ki obstajajo tudi v drugih jezikih. Predstavili bomo pet primerov, za katere nam je uspelo najti ustreznice v slovaščini.

V klasični slovaški zbirki pregovorov in sorodnih izrazov (Záturecký 1896: 216) najdemo ustreznico slovenskega antipregovora (18) *Vse ima svoj konec, samo klobasa ima dva* v treh variantah: *Všetko má svoj koniec, a klobása dva* (dobesedno: Vse ima svoj konec, klobasa pa dva), *Všetko má svoj koniec, len palica dva* (dobesedno: Vse ima svoj konec, le palica dva) in *Všetko má svoj koniec, len jaternica a palica dva*. (dobesedno: Vse ima svoj konec, le pečenica in palica dva). Prva izmed treh zgoraj naštetih oblik je v zbirki navedena s pripombo »dokladá sa žartom« (»dodaja se v šali«). Ta antipregovor je prisoten tudi v sodobni slovaščini in je bil celo vključen v splošni slovar *Slovník súčasného slovenského jazyka* pri iztočnicah *klobása* in *koniec* – sicer brez pomenske razlage, zgledov rabe in variant. V sodobni rabi najdemo še druge variante tega antipregovora: *Všetko má svoj koniec, len/iba/ale klobása má dva* (dobesedno: Vse ima svoj konec, le/samo/vendar klobasa ima dva).



Na spletu<sup>1</sup> najdemo še druge ustreznice slovenskih antipregovorov, ki pa se v zbirko Zátureckega in v splošni slovar niso uvrstile (navajamo le nekaj variant): *Čo môžeš urobiť dnes, odlož na zajtra a pozajtra a máš dva dni voľna* (dobesedno: Kar lahko narediš danes, odloži na jutri in pojutrišnjem in imaš dva prosta dneva), *Čo môžeš urobiť zajtra, nerob vôbec* (dobesedno: Kar lahko narediš jutri, sploh ne delaj), *Kto druhému jamu kope, je hrobár* (dobesedno: Kdor drugemu jamo koplje, je grobar)/*Kto druhému jamu kope, je hrobár, alebo je u neho na brigáde* (dobesedno: Kdor drugemu jamo koplje, je grobar ali pa dela pri njem), *Kto sa smeje naposledy, ten nepochopil vtíp* (dobesedno: Kdor se smeje nazadnje, ta ni razumel šale)/*Kto sa smeje naposledy, ten má dlhé vedenie* (dobesedno: Kdor se smeje nazadnje, ta ima dolgo napeljavo), *Pomaly ďalej zájdeš, ale rýchlejšie tam budeš skôr* (dobesedno: Počasi daleč prideš, vendar boš hitreje prej tam).

### 3 Slovarski podatki o antipregovorih v SPP

Vsaka iztočnica je v SPP predstavljena z osnovno obliko, ki je v rabi najpogostejša oziroma najbolj reprezentativna, tipom izraza (npr. *antipregovor*), v sodobnem gradivu izpričanimi (ustaljenimi) variantami, pomensko razlago in enim ali več zgledi rabe iz sodobnih besedil (od 90. let 20. stoletja dalje), slovarski sestavek pa prikazuje tudi z iztočnico pomensko povezane paremiološke izraze, če so ti v slovarju že predstavljeni.

#### 3.1 Variante antipregovorov

Večina (14) izmed 18 do sedaj uslovarjenih antipregovorov je v SPP predstavljena vsaj z eno varianto. Ustaljenih variant ni bilo mogoče določiti naslednjim antipregovorom: (1) *Beseda ni konj, konj pa je beseda*, (3) *Kdor čaka, se načaka*, (6) *Kdor drugemu jamo koplje, je grobar* in (13) *Ljubo doma, mi pa pri Ljubotu*.

Prevladujejo sestavinske variante z zamenjavo ene ali več sestavin, npr. varianta *Kar lahko narediš danes, prestavi na jutri* pri antipregovoru z osnovno obliko *Kar lahko storiš danes, odloži na jutri*, najdemo pa še

<sup>1</sup> Ustreznice smo z enostavnim iskanjem po slovaškem brskalniku Zoznam.sk našli zlasti v naslednjih dveh virih: <https://www.maturitne-oznamko.sk/index.php/motta.html> in [https://necyklopedia.org/wiki/Preslovia\\_a\\_preriekadl%C3%A1](https://necyklopedia.org/wiki/Preslovia_a_preriekadl%C3%A1).



primere drugih tipov: sestavinska varianta z izpustom sestavine *Čas rani cele* (osnovna oblika *Čas rani vse cele*), oblikoslovna (edninska) varianta *Rana ura, slovenskega fanta grob* (osnovna oblika *Rana ura, slovenskih fantov grob*) in skladenjska varianta s spremenjenim besednim redom *Delo človeka krepa* (osnovna oblika *Delo krepa človeka*). Največ variant – dvanajst – je navedenih ob antipregovoru (4) *Kar lahko storiš danes, odloži na jutri*, pri čemer gre za kombinacijo sestavinskih in skladenjskih spremenljivosti. Dva antipregovora imata variante z razširitvijo: *V tretje gre Rado, v četrto pa njegov brat* in antipregovor pregovora *Vaja dela mojstra*, pri katerem se razširitev pojavlja v štirih različnih variantah: *Vaja dela vajenca, mojstri se rodijo, Vaja dela vajenca, mojstri se rodimo, Vaja dela vajenca, mojster se rodi* in *Vaja dela vajenca, mojstra naredi mojstrovina*. Variantnost izhodiščnih pregovorov se le v majhni meri odraža na variantnosti antipregovorov. Tak primer sta varianti *Vse ima svoj konec, samo klobasa dva* in *Vsaka stvar ima svoj konec, le klobasa ima dva*, ki izvirata iz variant *Vse ima svoj konec* ter *Vsaka stvar ima svoj konec* izhodiščnega pregovora *Vsega je enkrat konec*.

### 3.2 Slovarska pomenska razlaga antipregovorov

Po Mlacku (2009: 146) gre pri antipregovorih za pomenski premik od splošnega h konkretnemu in od resnega k šaljivemu. Za pomenske razlage posameznih paremioloških žanrov smo v slovarju ustvarili modele razlag, ki so prilagojeni žanrskim značilnostim. Tako pri rekih (npr. *Iz te moke ne bo kruha*) uporabljamo formulacijo »opisuje situacijo, v kateri ...«, pri (frazelogiziranih) sloganih formulacija »izraža poziv, da ...«, pri antipregovorih pa »izraža šaljiv komentar na prepričanje, da ...«. Sestavina prepričanje, ki v pomenski razlagi izhodiščnega pregovora ni eksplicitno izpostavljena, v pomenski razlagi antipregovora služi za nanašanje na izhodiščni pomen, ki ga parodira antipregovor. Tako *Čas celi vse rane* izraža, da čas ublaži negativno izkušnjo in *Čas rani vse cele* izraža šaljiv komentar na prepričanje, da čas ublaži negativno izkušnjo. Denotativni pomen izhodiščnega pregovora se v antipregovoru umakne humorni funkciji, kot bomo videli v nadaljevanju, pa imajo nekateri antipregovori lahko poleg humornega sporočila tudi nov denotativni pomen, zaradi česar je bilo že zastavljeno vprašanje (Meterc 2014: 91), ali je prihodnost (ustaljenih) antipregovorov pregovorna. Nekateri antipregovori imajo zato dve pomenski razlagi – prva je tipično antipregovorna, druga pa pregovorna:

*Delo krepa človeka:* izraža šaljiv komentar na prepričanje, da je delo koristno, blagodejno za človekovo počutje; izraža, da ima delo na človeka lahko tudi slab, uničujoč vpliv;

*Kar lahko storiš danes, odloži na jutri:* izraža šaljiv komentar na prepričanje, da je treba delo opraviti takoj, ko je to mogoče; izraža spodbudo k lenarjenju, brezzdelju;

*Kdor čaka, se načaka:* izraža šaljiv komentar na prepričanje, da je potrpežljivost ob čakanju na kaj na koncu poplačana; izraža, da je čakanje lahko dolgotrajno, neprijetno;

*Kdor krade, temu je lažje:* izraža šaljiv komentar na prepričanje, da je kdo, ki je sposoben lagati, tudi sposoben krasti; izraža, da je kraja povezana z željo po lagodnem življenju.

Zanimiva je razlika med antipregovoroma (12) *Kdor visoko leta, je pilot* in (11) *Kdor visoko leta, daleč vidi*, saj ima prvi samo parodično sporočilo, drugi pa je razvil nov pomen (»izraža, da so visoki cilji in želja po preseganju pričakovanega, povprečnega koristni«), s čimer se bliža žanru pregovora.

### 3.3 Slovarski zgledi z antipregovori

S slovarskimi zgledi v slovarju 1. potrjujemo prisotnost antipregovora v sodobnem jeziku in 2. potrjujemo in ponekod dodatno podkrepimo pomen-sko razlago. Iskanje besedil, primernih za slovarske zglede, ni enostavno, saj so antipregovori načeloma manj pogosti kot njihovi izhodiščni pregovori. Pregovor *Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade* se na primer v korpusu metaFida pojavi več kot tristokrat, antipregovor *Kdor drugemu jamo koplje, je grobar*, pa le v petnajstih zgledih. Zaradi humorne rabe pogosto isti zgledi, ki med analizo gradiva služijo kot ustrezna potrditev rabe v sodobnem jeziku, za slovarski prikaz niso ustrezni – bodisi vsebinsko (ker se npr. nanašajo na preveč konkretna dejstva in osebe) bodisi oblikovno (ker se npr. pojavljajo s prekratkim sobesedilom). S slovarskimi zgledi prikazujemo zlasti osnovno slovarsko obliko antipregovora, stremimo pa k temu, da bi našli ustrezen zgled za slovarsko ponazoritev tudi za variante, če je varianta antipregovora vključena v slovar:

*Kar lahko storiš danes, odloži na jutri.* Značilno zame je, da v prostem času počivam.

V četrtem razredu sem na veseli šoli pregovor »*kar lahko storiš danes, ...*« nadaljevala z »*lahko tudi jutri.*« O, brezskrbna mladost.

Podobno, kot je napisal Oscar Wilde, velja tudi zame: »*Ne odlagaj na jutri, kar lahko storiš pojutrišnjem.*«

Dvodelnost pomenske razlage nekaterih antipregovorov, ki smo jo opisali že v prejšnjem poglavju, je v slovarju pospremljena s slovarskimi zgledi, ki ponazorijo tako parodičnost antipregovora kot njegovo denotativno sporočilo:

Pregovor, ki ga Slovenci poznamo in se mu reče *Kdor ne dela, naj ne jé*, v Nemčiji velja. V Sloveniji ne velja. V Sloveniji pravimo: *Kdor ne dela, naj vsaj jé*. To je novi slovenski pregovor.

*Kdor ne dela, naj vsaj jé*. Jesti sta morali, piti tudi, zato sta sorodni duši začeli pridno posegati v torbe raznih kupovalk ter spravljati njihove denarnice v lastne žepe.

Opažamo, da se parodične rabe pregovorov pogosto pojavljajo z uvajalnimi sredstvi tipa »nov pregovor« (kot v prvem zgledu), s čimer je napetost med izhodišnim pregovorom in antipregovorom posebej poudarjena.

### 3.4 Z antipregovori pomensko povezani izrazi

SPP pri posamezni iztočnici prikazuje seznam pomensko povezanih iztočnic, če taki izrazi obstajajo in so v slovarju že predstavljeni. Pomensko povezani izrazi predstavljajo eno izmed prioritet ob načrtovanju geslovnika slovarja (Meterc 2024: 129–130). Na ta način slovar uporabniku omogoča primerjavo iztočnice s sopomenkami, nadpomenkami in podpomenkami, označuje pa tudi vezi, kakršne so med antipregovori in njihovimi izhodišnimi pregovori. Antipregovor je kot pomensko povezan izraz naveden tudi pri vsaki izmed teh iztočnic – povezava je vedno dvosmerna. Antipregovor *Počasi se daleč pride, hitro pa še dlje* je v SPP pomensko povezan s svojim izhodišnim pregovorom *Počasi se daleč pride* in pregovori *Hiti počasi*, *Počasi se žaba dere* ter *Rim ni bil zgrajen v enem dnevu*, ki imajo enak pomen kot izhodiščni: »izraža, da se je treba česa lotiti preudarno, vztrajno, počasi, s potrpežljivostjo.« Največ pomensko povezanih iztočnic, in sicer petnajst, v slovarju najdemo ob antipregovoru *Kdor drugemu jamo koplje, je grobar*, saj je v

slovarju predstavljenih veliko sopomenk z identično ali podobno pomensko razlago kot izhodiščni pregovor *Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade*.

## 4 Sklep

Antipregovori so bili v slovenskem jezikoslovju nekajkrat že obravnavani (Babič 2010; Meterc 2014, 2016, 2017; Justin idr. 2015), vendar večinoma brez empiričnega razlikovanja med ustaljenimi in neustaljenimi, po štirih letih izhajanja rastočega paremiološkega slovarja SPP (Meterc 2020–) pa smo z anketnimi in korpusnimi podatki ustaljene izraze tega tipa v slovenščini zdaj lahko bolj celostno predstavili. Analizirali smo zgradbeno-pomenske značilnosti, variantnost in sporočilno razvejanost osemnajstih ustaljenih antipregovorov. Nekateri podatki, ki smo jih predstavili v tem prispevku, so bili predhodno pridobljeni za njihov opis v *Slovarju pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov*. Analiza zgradbenih tipov, sporočilne pestrosti in pomenskih razmerij do sporočila izhodiščnih pregovorov je zanimiva iz teoretičnega vidika, praktično pa koristi pri slovaropisni obravnavi in slovarski predstavitvi, kar smo ponazorili v drugem delu članka v navezavi na posamezne tipe slovarskih podatkov. Do določene mere smo v prispevku prikazali, kako je nabor ustaljenih antipregovorov pester z vidika vprašanja jezikovne specifičnosti ali prisotnosti v več jezikih (zlasti z ozirom na slovanske). Z enostavnim iskanjem smo petim slovenskim antipregovorom našli enako motivirane ustreznike v slovaščini, zaradi specifičnosti zgradbe pa smo opredelili tudi, kateri izmed antipregovorov, vključenih v SPP, najverjetneje obstajajo samo v slovenščini.

## Zahvala

Članek je bil napisan v okviru raziskovalnega programa P6–0038.

## Viri

Babič, S., Peče, M., Erjavec, T., Ivančič Kutin, B., Šrimpf Vendramin, K., Kropelj Telban, M., Jakop, N. in Stanonik, M. (2023). *Collection of Slovenian paremiological units Pregovori 1.1*. Slovenian language resource repository CLARIN.SI. <http://hdl.handle.net/11356/1853>

- Makarovič, M. (1975). *Pregovori, življenjske resnice*. ČZP Kmečki glas.
- Meterc, M. (2020–). *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov*. Založba ZRC. <https://fran.si/>
- Záturecký, A. P. (1896). *Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví*. Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

## Literatura

- Babič, S. (2010). Sodobne modifikacije pregovorov, frazemov in drugih folklornih obrazcev. *Slavica Slovaca*, 45(2), 154–161.
- Justin, M., Hirci, N. in Gantar, P. (2015). Rana ura, slovenskih fantov grob: analiza frazeoloških prenovitev v spletni slovenščini. V D. Fišer (ur.), *Zbornik konference Slovenščina na spletu in v novih medijih* (str. 33–37). Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. <http://nl.ijs.si/janes/wp-content/uploads/2015/11/Konferenca2015.pdf>
- Kržišnik, E. (1990). Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih proznih besedilih. *Slavistična Revija*, 38(4), 399–420. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-Z0Y043UE>
- Meterc, M. (2014). Je prihodnost slovenskih antipregovorov (le) pregovorna? V H. Tivadar (ur.), *Prihodnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj* (50. SSJLK, str. 113–116). Znanstvena založba Filozofske fakultete. <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=127364>
- Meterc, M. (2016). Izrazi za stavčne frazeme v slovenskem govornem in raziskovalnem prostoru skozi čas. V E. Kržišnik, N. Jakop in M. Jemec Tomazin (ur.), *Prostor in čas v frazeologiji* (str. 181–190). Založba Univerze v Ljubljani. <https://doi.org/10.4312/9789612378752>
- Meterc, M. (2017). *Paremiološki optimum: Najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije v slovenščini*. Založba ZRC, ZRC SAZU. <https://doi.org/10.3986/9789610504153>
- Meterc, M. (2019). Analiza frazeološke variantnosti za slovarski prikaz v eSSKJ-ju in SPP-ju. *Jezikoslovni Zapiski*, 25(2), 33–45. <https://ojs.zrc-sazu.si/jz/article/view/7729>
- Meterc, M. (2022). Razlikovanje med dopolnitvijo in razširitvijo pri podaljšavi pregovora v frazeološki teoriji in paremiografiji. *Slavistična Revija*, 70(3), 315–331. <https://doi.org/10.57589/srl.v70i3.3996>
- Meterc, M. (2024). Izbiranje iztočnic za Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov: želje, merila in empirični podatki. V M. Jesenšek (ur.), *Pleteršnikova dediščina: ob stoletnici smrti Maksa Pleteršnika* (str. 120–135). Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.

- Mieder, W. (1983). *Antisprichwörter: Anti-Proverbs*. Verlag für deutsche Sprache.
- Mieder, W. (2004). *Proverbs: A Handbook*. Greenwood Press.
- Mlacek, J. (2009). Antipríslovie a príbuzné útvary: K niektorým súčasným premenám v paremiológii a jej pojmosloví. *Slovenská reč*, 74(3), 135–148.
- Permjakov, G. L. (1970). *Ot pogovorki do skazki: Zametki po obščej teorii kliše*. Nauka.
- Walter, H. in Mokijenko, V. (2005). *Antiposlovicy russkogo naroda*. Izdatel'stvo Neva.